

ИНДИВИДУАЛИТЕТ УЧЕНИКА КРОЗ ЛИКОВНУ КОНСТЕЛАЦИЈУ ИСПОЉЕН У ЛИКОВНИМ СЕКЦИЈАМА И КЛУБОВИМА

Милица Тошић

Оригинални научни рад doi: 10.7251/NSK.1502037T UDK: 371.3:73/75]:316.346-057.874

Резиме

Настава има задатак да васпита и образује ученике, развија осјећај према друштву и преноси знања и искуства претходних генерација. На тај начин ученици се припремају за живот тако што у току школовања стичу потребна знања и вјештине. Настава ликовне културе је важна како би се развијао естетски доживљај свијета, машта и емоције. На тај начин развијамо осјећај ученика за лијепо, хармонично али и шта је то друштвено прихватљиво. Путем наставе ликовне културе ученик треба да усвоји знања о свим потребним начинима како да ствара хармонично друштво али и да га одржава. Како за циљ имамо стварање хуманог друштва у којем се по-

штују индивидуалне разлике појединца, тако је и настава ликовне културе веома важан фактор у развоју и васпитању тих особина како би се ученик развијао у зрелу личност која ће својим дјеловањем утицати да се међуљудски односи у једном друштву хумано развијају. Познато је да свако дијете има своје специфичности које се нарочито могу испољити у току наставе ликовне културе. Како би развој ученика био потпун, осим учења језика, математике, историје и других наука, веома је важно научити га да машта, уочава специфичности природе и свијета и да своје мишљење изражава слободно путем ликовног стваралаштва организованог у настави. Свако дијете изражава ликовним материјалима одређене ставове и тренутна знања о свијету. То се испољава у ликовним типовима

дјеце. Постоји неколико типова који се јављају у зависности од ликовних елемената, психичког стања и карактерних особина личности. Управо ови ликовни типови и начини њиховог испољавања били су тема овог истраживачког рада. Пошла сам од сазнања методичара Карлавариса и покушала да утврдим његове ставове о постојању ликовних типова. Они су се јавили код ученика у оном броју како је он навео, а у магистарском раду сам приказала под којим условима су се испољили. То зависи од узраста, предзнања, тренутног психичког стања дјетета и стручности наставника, односно његове компетентности да објасни и приближи дјетету ликовни проблем. Познавање ових типова је важно јер наставник мора да прилагоди ликовни садржај ученику како би он на најбољи начин показао свој израз и постигао најбоље резултате у ликовно-стваралачком раду.

Кључне ријечи: индивидуалитет, ученик, констелација, ликовна умјетност, клуб, секција, умјетност

Увод

Ликовна култура се изучава као наставни предмет и веома је важна за развој способности ученика, креативности, стваралаштва, емоција, естетског доживљаја свијета. Ученик се развија у зрелу и свестрану личност која својим вјештинама и знањем стеченим у току школовања, развијеним

способностима, емоцијама, доприноси развоју једног друштва. Он својим дјеловањем мијења околинду, тачније, мијења стварност која се прилагођава потребама човјека. Тако остварује своје духовне али и материјалне потребе. У току школовања ученици стичу знања о природи, човјеку и његовим компетенцијама како да прилагоде природу својим потребама кроз умјетничко дјеловање. Управо им то омогућава да функционишу и опстану у заједници једног уређеног друштва. У току наставе ликовне културе ученици се уче да стварају ликовна дјела која приказују најбоље вјештине и способности остварене у оквиру ликовног стваралаштва једне заједнице. Они у њима преносе своја сазнања, машту, емоције а све како би створили једно хумано и лијепо дјело које ће побудити пријатне емоције код ствараоца и посматрача. Ликовно дјело има функцију изражавања најбољих и најискренијих емоција, а све у функцији комуникације међу људима. Свако ликовно дјело у служби је преношења идеја и мисли ствараоца другим појединцима и на тај начин се много сложеније, суптилније преносе информације од ријечи, било писане или изговорене. Тако ликовно дјело постаје средство у комуникацији. Веома је важно да ликовни педагог подучи ученике како да на различите начине представе своје биће и да покушју комуницирати са околином. То доприноси повезивању са заједницом а у функцији је напретка и развоја друштва.

Многи методичари, психолози и умјетинци у свијету истичу значај умјетности која се изучава у школи у оквиру предмета ликовне културе, али у литератури домаћих стручњака недовољно се истиче тај значај. Рад у савременој настави тражи велика знања из области умјетности и методике јер су се измијениле полазнице за рад. Дјеца брзо и лако долазе до инфорамција због приступа интернету. Они и на часовима траже од наставника да у сваком тренутку имају одговор на задато питање и постављају их у великом броју. То је изазов за наставника који мора да има добру основу у литератури из умјетности и методике

Методика ликовне културе у савременој настави обраћа пажњу на индивидуалне карактеристике сваког ученика и своје задатке прилагођава ликовним типовима дјецe. Управо у тим типовима јављаће се карактеристике сваког ученика које их разликују од осталих а те особине доприносе да упознају свијет са свог индивидуалног становишта, да се изражавају самостално у ликовним задацима. Разлике су важне јер оне омогућавају да се дијете развије у складу са својим потенцијалима. Сваки наставник треба да их је свјестан како би прилагодио задатке на часу потребама и способностима љака.

Способности помоћу којих мијењамо, дјелујемо и обликујемо себе као личност али и своју средину, сваки ученик развија у току наставе ликов-

не културе. У зависности од модела који је прописан од стране државе за изучавање овог предмета у току школе као и оспособљености наставника, зависиће и понашање ученика. Он у току школовања треба да научи вриједности у историји умјетности (оно што су нам оставили признати ствараоци), шта је то лијепо и угодно за око од умјетничких дјела а то треба да инфилтрира у своје активности како би свакодневница била угоднија и занимљивија. Мијењањем стварности према начелима естетског и умјетнички лијепог, појединац утиче да се околина промијени у складу са нашим потребама.

Ово истраживање усмјерено је откривању индивидуалних активности ученика кроз ликовне констелације у ликовним секцијама и клубовима. У методици по Карлаварису постоји неколико типова за које претпоставља да се јављају у току наставе ликовне културе.

У методици ликовне културе нико се није бавио овим питањем на тај начин да га истражи и докаже кроз практично истраживање. Веома је важно истаћи да се мали број ликовних педагога у нашој земљи бави практичним радом а познато је да је то услов за развој и одржање методике ликовне културе као дио педагогије и науке о васпитању и подучавању дјецe. Како би се ова наука развијала и пратила савремена дешавања у настави важно је да се ова питања истражи.

Ликовне типове ученика дјелимо на три групе у зависности од констелација: (а) ликовних фактора, (б) наклоност за поједина изражајна средства (средства-медији) и од (в) карактерних особина личности. Познавање ових констелација је важно јер оне потврђују постојање ликовних типова дјецe. Оне нису сталне и непромјенљиве а интезитет неких констелација варира и допуњује се другим и тако квалификују, односно одређују ликовни тип ученика. Познавање утицаја ликовних констелација на ликовни израз дјецe је важно за ликовни програм јер ће тај програм понудити истовремено различите ликовне могућности и задатке. Програм се прилагођава индивидуалним разликама ученика и на тај начин се добијају разноврсније ликовне представе. У овом истраживању ликовним констелацијама ћу истраживати индивидуалне разлике које утичу на ликовни израз. Рад би требао показати постојање ликовних типова као и потребу да се они подстичу и његују у току наставе.

Истраживање

Хипотезе

У раду са дјецом у ликовним секцијама и клубовима претпоставила сам да ће се јавити индивидуални приступи у току рјешавања задатака који се односе на ликовне констелације, материјале, технике и психолошке манифестације које се јављају у ли-

ковном стваралаштву. Као испитивач и наставник постављала сам им све типове, односно групе ликовних констелација како бих утврдила да ли се јављају специфичности код појединих ученика. Ученици самостално препознају шта им је најближе за ликовно изражавање а наставник је само неко ко даје информације о различитим ликовним техничким и психолошким облицима. Важно је навести да дјецa самостално бирају оне материјале и изразе који су им најзанимљивији и најближи према њиховом сензибилитету. Не само да ће се јавити особности сваког од њих, већ ће оне бити формулисане и испољене у виду ликовних типова које је Карлаварис констатовао и подјелио у одређене групе. Хипотеза се односи на питања: да ли је могуће да се у савременој настави јаве типови као што је установио Карлаварис? Хоће ли дјецa слободно изразити своје особине и да ли ће оне бити различите? У магистарском раду почињем од става да ће се то десити ако у току наставе поставим одговарајуће задатке како би дошло до испољавања индивидуалитета. Важно је бити флексибилан у раду са дјецом а то значи да наставник користи методе које ће омогућити да се ученици креативно изразе у складу са њиховим способностима. Сваки ликовни тип има своје особности и испољаваће се ако им тема буде у складу са њиховим способностима и претходним знањима.

Инструменти

Мјерни инструмент које сам користила ускладила сам са потребама истраживања индивидуалитета ученика кроз ликовне констелације испољене у ликовним секцијама и клубовима. Користила сам неколико независних и зависних варијабли. Независне варијабле у нашем истраживању представљају: мјесто становања (Приједор, Оштра Лука, Бањалука, Сводна), узраст ученика (шести разред, седми, осми и девети), дужина укључености у ликовним секцијама и клубовима (дужи и краћи период), пол (мушки и женски) и школски успјех ученика (добар, врлодобар, одличан). Зависну варијаблу представљају типови ученика које смо идентификовати а то су: ликовни фактор (визуелни, имагинарни, интелектуални, експресивни, сензитивни, аналитички, синтетички, моторнотехнички, неспретни), наклоност за поједина изражајна средства (колористички, графички, конструктивни, импулсивни, просторни, декоративни) и карактерне особине личности (брз, спор, педантан, површан, активан и пасиван). Дала сам назив инструменту ФИЛК. Користећи инструмент посматрала сам јављање типова у току наставе у ликовним секцијама и клубовима. Дјеца су у зависности од испољавања ликовних констелација показала ликовне типове како су наведени у теоријском дјелу и утврђено је да се сви типови јављају. Како бих дошла до њиховог јављања, ученике сам излагала различитим мо-

тивима, техникама и материјалима. Ови материјали су изазивали ликовно дјеловање у којем би се испољавале особености одређених типова. Важно је истаћи да је сваки ученик самостално бирао оне елементе, материјале и методе који су одогуварали његовом сензибилитету и личности. На тај начин су и у својим ликовним радовима приказивали наклоности и ликоне типове.

Узорак

У испитивању су учествовали ученици основних школа у Приједору, Бањалуци, Сводни (Нови Град) и Оштрој Луци. Ова обимна истраживања обухватила су дјецу узраста од шестог до девог разреда, тачније од 12–16 година. Учествовало је 100 ученика а број је зависио од величине школе, па је много више учесника било у Приједору и Бањалуци него у Оштрој Луци и Сводни. Испитивања су се одвијала на часовима слободних активности, тачније у ликовним секцијама и клубовима а мјесто рада су биле учионице у школама и атељеи и радни простори гдје су се одвијале културне активности кубова. Дјеца су радо рјешавала постављене ликовне проблеме и редовно су долазила на часове. Веома су слободно и отворено приступала ликовном проблему јер су већ претходно имала искуства у учествовању у раду ликовне секције. Без обзира на број ученика, средину у којој живе, узраст, моторно-технич-

ке способности, успјели су да својим радом и залагањем прикажу евидентност ликовних типова. Одговарали су на сва постављена питања и задатке и веома су отворено и искрено приступили рјешавању ликовног проблема. Материјали, технике, разиграност, машта, креативност, идеје, све је било евидентно у правој мјери како би ученици успјешно реализовали задатке. Без ове разноврсности у приступу раду испитивање не би било могуће.

Начин провођења истраживања

У току школске 2012. и 2013. год у основним школама у Бањалуци, Новом Граду, Оштрој Луци и Приједору провела сам истраживање о испољавању индивидуалитета ученика подстакнуто ликовним констелацијама, на узрасту од шестог до деветог разреда основне школе. Осим утицаја узраста на јављање ликовних типова, снимала сам и утицај различитих полова, успјех ученика, мјесто становања, дужину укључености ученика у секције и клубове, како бих открила кад и како се јавља одређен ликовни тип. Учествовало је стотину дјеце која су у току школовања дуже или краће вријеме била чланови ликовних секција или клубова. Школе и клубови у Бања Луци и Приједору су у граду али истраживање је проведено и у приградским школама у Оштрој Луци код Приједора и у Сводни, која је дио општине Новог Града. Све школе су

прихватиле да се истраживања реализују у њиховим радним просторима јер су отворене за сарадњу и напредак методичке праксе.

Постављала сам проблемске задатке у ликовним секцијама и клубовима и пратила како их различити типови дјеце рјешавају. Ликовни задаци су подразумевали истакнутост одређене ликовне констелације а ови задаци су изазивали појављивање, манифестовање, одређеног ликовног типа. Ликовни радови који су тако настали, артефакти су постојања индивидуалитета (одређене ликовне констелације). Сваки ученик, појединачно, је својом ликовном природом и израженошћу одређене ликовне констелације одговорио на задатак и исказао само оне ликовне изразе у којима се остварио властити индивидуалитет. Индивидуално дјеловање се остварило у зависности од тога која је констелација евидентна код ученика и од ње је зависио исход рада.

Како бих открила различите ликовне типове који се јављају под утицајем одређених констелација, постављала сам им задатке који ће изазвати одређен тип. У констелацијама по ликовним елементима задавала сам им теме: линије и цртежа а мотив нпр.: јесен, лишће, пејзаж, портрет. Тад се јављао графички тип. Кад је у питању било испитивање евидентности колористичког типа, као мотив сам им нудила могућност слободног компоновања и употреба боје, а то се оства-

ривало употребом широке четке, сликањем свијета који их окружује. А код испитивања евидентности сензитивног типа, постављала сам им теме у којима би проказивали тренутна психичких стања или емоције. У испитивању визуелног типа постављала сам им репродукције познатих умјетника, или мртву природу гдје су могли само да репродукују оно што виде. Ови типови су били изазвани тиме што нису морали да приказују своје ставове, емоције и тренутна размишљања већ су сликали готове и већ урађене ликовне представе. Код конструктивног типа индивидуално прилажење теми јављало се код тема сликања или цртања простора, нпр. урбаног пејзажа, машина, актова и слично. Синтетички тип ученика се испољавао у размишљању како више различитих материјала спојити у један рад, а теме су биле разноврсне. Увијек су пазили да прикажу суштину сваког мотива јер је то смисао ликовног стваралаштва код синтетичног типа.

Међутим, у току рада са ученицима дошла сам до констатације да један ученик може изразити више ликовних типова који се јављају у зависности од теме и расположења. Па тако сензибилни тип може бити и имагинарни, графички као конструктивни, колористички може бити и сензитивни, имагинарни. Варијације су безброје, али ово откриће је већ за неко друго истраживање.

Резултати истраживања

У току истраживања прикупљен је велик број података у виду дјечијих цртежа, а статистичке податке сам приказала табелама и графиконима. Они показују да су ликовни типови евидентни и да постоје индивидуалне разлике међу дјецом. То се може прочитати у табелама (прилог од Табеле 1. до Табеле 15.). У различитим срединама јављају се ликовни типови подједнако осим у неколико случајева кад су израженији, али те промјене се нису биљежиле дужи период, јер није било задато као хипотеза, тако да не можемо тврдити да одређени услови јављају појединачне типове. Подаци које ћу навести не мијењају тезу о томе да ликовни типови постоје и да је одређен тип важнији од осталих већ их наводим као тренутно стање у срединама гдје сам вршила испитивање. Јављање ликовних типова је потврда о њиховом постојању и на њих се мора обратити пажња како би се план и програм осавременио и прилагодио ликовним способностима ученика јер савремена методика није много посветила времена и простора томе како допунити ово становиште.

Ликовни типови су евидентни. Наставник мора да буде свјестан ове чињенице јер не смије да истрајава само на једном типу јер је то лоше за естетски али и индивидуални развој ученика. То води ригидности и немаштовитости, застоју у размишљању

и развоју дјетета. Треба подстицати начин изражавања дјетета, развијати способности и мануелне вјештине кроз ликовно изражавање у разноврсним ликовним типовима. Ученик у току свог школовања треба да испроба што више ликовних техника јер свака од њих подразумијева одређен ликовни приступ, размишљање као и мануелне вјештине. Ученици ће кроз различите периоде развоја савладавати и одређене технике које су прилагођене психичком стању дјетета.

План за истраживање се састојао у постављању три ликовне констелације наизмјенично код исте групе ученика у сваком мјесту гдје сам истраживала, тако да могу утврдити кад се који тип јавља. Сваки час сам тражила другачије начине рјешавања ликовног задатка и посматрала сам како се ученици сналазе у току рада. У зависности шта сам хтјела да откријем тако сам и постављала задатке. Кад је било важно утврдити типове по ликовним констелацијама према ликовним елементима испитивала сам утицај линије, боје, текстуре, композиције, смјера, на јављање ликовних типова. Код наклоности ка појединим ликовним средствима истицала сам у раду боју, текстуру, одређене материјале, нпр. само темперу, оловку, пластелин. У току рада ученици су према својим склоностима бирали одговарајућа средства и материјале.

Кад је у ликовном стваралаштву примарна констелација ликовних фак-

тора, код дјецe се јављају следећи типови: визуелни, имагинарни, интелектуални, експресивни, сензитивни, аналитички, синтетички, моторно-технички и неспретни тип.

Ликовни типови ученика који се јављају кад су изражене констелације за поједина изражајна средства су: колористички, графички, конструктивни, импулсивни, просторни и декоративни тип. Ликовни типови према карактерним особинам ученика су: брз, спор, педантан, површан, активан, пасиван тип.

Ликовни методичар Карлаварис као важан фактор наводи појаву ликовних типова у настави ликовне културе у којој се развија ликовно стваралаштво ученика у основној школи. Објаснио је кроз историју како се јављао предмет ликовне културе као и њен значај. Изучавао је и психологију, нарочито дјечију и установио да је свако дјете непоновљива личност за себе и као таква, испољава своје особине и интересовања у ликовном раду. Одредио је ликовне типове, њихове називе и начине испољавања у току наставе а све у домену методике 60-их и 70-их година прошлог вијека. Тема коју обрађујем полази из његових становишта али у оквиру истраживања испитујем да ли се ликовни типови јављају како их он спомиње и да ли су сви типови евидентни у зависности од ликовних констелација.

Сваки од наведених ликовних типова има своје особине и специфич-

ности које се битно међусобно разликују. Кад се у настави постави ликовни проблем у којем доминирају констелације ликовних фактора, могу да се препознају одређени ликовни типови у зависности од ликовне природе ученика и природа индивидуалитета. Хандукић (2008) и Спасојевић (2011) објашњавају поједине карактеристике ликовних типова које сам навела као теоријско полазиште за магистраки рад. Разноврсни приступи су подстицали на рад и испољавање различитих типова. Ученици су самостално испољавали своје индивидуалитете корз ликовни рад и веома важно је истаћи да наставник у току процеса само наводи примјере, тј. могућности реализације одређеног ликовног задатка а дјеца према својим афинитетима и способностима бирјау њима најближа рјешења. То је омогућило да се у току једног часа јави више типова, нпр. код цртања портрета јављао се и графички тип, конструктивни, аналитички па чак и колористички. Важно примијетити да наставник треба да дозволи различите приступе у ликовном васпитању како би се ученик остварио у својим могућностима и на тај начин пренио личну, искрену емоцију, ставове, размишљања, без великог утицаја наставникових идеја и сензибилитета. Настава ликовне културе треба да код ученика његује и подстиче индивидуалне особине како би он могао да развије свој ликовни став. Ако ученик доживи тему онако како је лично осјећа, она ће му бити бли-

жа и боље ће је разумјети, запамтити а касније у неким животним ситуацијама и репродуковати. Овакав приступ у раду испољава тенденције савремене методике јер води развоју свјесне личности која ће разумјети оно што учи у школи а касније ће бити у стању и то знање примијенити у свакодневним ситуацијама као зрела личност.

Разлике између ликовних типова с обзиром на социопедагошка обиљежја испитаника

Истраживање које сам провела а тиче се мјеста становања, пола, оцјена, узраста и дужине укључености у ликовну секцију и ликовне клубове, открива да се јављају сви типови како смо их навели у теоријском дјелу а разлике у јављањима су мале и зависе од тренутног стања у развоју ученика. Сви ликовни типови су заступљени код дјеце у Приједору, Оштрој Луци, Бањалуци и Сводни и не постоје велике разлике. У *Табели 1* је статистички приказ добијених резултата који су евидентни међу дјецом у различитим срединама а мјерен је утицај мјеста становања на јављање одређених ликовних типова. У *Табели 2* приказан је утицај пола на јављање ликовних типова, а у *табелама 3, 4 и 5* приказан је утицај школског успјеха, узраста и укључености ученика у ликовне секције и клубове.

Табела 1

Мјесто становања и ликовне констелације

Мјесто становања и тип	df	χ^2	Sig.
<i>Ликовни фактори</i>			
Визуелни	3	3,68	0,3
Имагинарни	3	2,79	0,43
Интелектуални	3	7,33	0,06
Експресивни	3	3,88	0,28
Сензитивни	3	1,68	0,64
Аналитички	3	3,68	0,3
Синтетички	3	1,14	0,77
Моторнотехнички	3	10,27	0,02*
Неспретни	3	5,12	0,16
<i>Наклоност за поједина изразјајна средства</i>			
Колористички	3	0,99	0,81
Графички	3	1,64	0,65
Конструктивни	3	3,83	0,28
Импулсивни	3	0,55	0,91
Просторни	3	4,67	0,20
Декоративни	3	1,83	0,61
<i>Карактерне особине личности</i>			
Брз	3	5,74	0,13
Спор	3	3,28	0,35
Педантан	3	2,87	0,41
Активан	3	3,44	0,33
Пасиван	3	1,75	0,63
Површан	3	8,07	0,05*

Напомена: * Статистички значајна разлика на нивоу 0,05.

Из Табеле 1 може се видјети како ликовне констелације према мјесту становања утичу на јављање ликовних типова. Статистичком обрадом прикупљених података идентификовали смо већу заступљеност моторнотехничког типа код 59 ученика и то: 16 ученика у Приједору, 17 у Оштрој Луци, 22 у Бањалуци и 4 у Сводној. Због највеће разлике у броју ученика

који су развили овај ликовни тип утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,05 јер је утврђен $\chi^2 = 10,27$ уз степен сигурности $p = 0,02$. За све остале ликовне компоненте нису утврђене статистички значајне разлике. У погледу наклоности за поједина изражајна средства, између ликовних типова и мјеста становања ученика нисмо идентификовали ста-

тистички значајне разлике. У односу на карактерне особине личности утврђена је статистички значајна разлика само између типа површан и мјеста становања. Површан тип је евидентан у Приједору код 15 ученика, Острој Луци 4, Бањалуци код 14 и у Сводни код 6 ученика. Статистички значајна разлика је на нивоу 0,05 јер је утврђен $\chi^2 = 8,07$ уз степен сигурности $p = 0,05$. Овај налаз нас не изненађује јер је свим логично и природно да је површност ученика у сеоским, приградским и градским школама различита.

Табела 2

Пол и ликовне констелације

Пол и тип	df	χ^2	p
<i>Ликовни фактори</i>			
Визуелни	1	1,3	0,26
Имагинарни	1	0,41	0,52
Интелектуални	1	0,20	0,65
Експресивни	1	1,31	0,25
Сензитивни	1	0,17	0,68
Аналитички	1	0,7	0,40
Синтетички	1	0,002	0,1
Моторнотехнички	1	0,89	0,35
Неспретни	1	1,35	0,25
<i>Наклоност за поједина изражајна средства</i>			
Колористички	1	0,41	0,52
Графички	1	0,24	0,62
Конструктивни	1	0,004	0,95
Импулсивни	1	0,34	0,56
Просторни	1	2,17	0,14
Декоративни	1	0,81	0,37
<i>Карактерне особине личности</i>			
Брз	1	1,41	0,24
Спор	1	3,17	0,08
Педантан	1	0,99	0,32
Активан	1	0,87	0,35
Пасиван	1	0,87	0,35
Површан	1	0,85	0,36

У Табели 2 приказан је утицај пола на јављање одређених ликовних типова у три ликовне констелације. Обработом података нисмо идентификовали статистички значајне разлике и на ос- нову тога претпостављамо да пол не утиче на јављање одређеног ликовног типа код дјечака и дјевојчица већ су сви заступљени подједнако.

Табела 3

Школски успјех и ликовне констелације

Школски успјех и тип	<i>df</i>	χ^2	<i>p</i>
<i>Ликовни фактори</i>			
Визуелни	2	1,23	0,54
Имагинарни	2	1,45	0,49
Интелектуални	2	0,79	0,67
Експресивни	2	0,34	0,84
Сензитивни	2	0,11	0,95
Аналитички	2	2,89	0,24
Синтетички	2	3,42	0,18
Моторнотехнички	2	2,21	0,33
Неспретни	2	1,09	0,58
<i>Наклоност за поједина изражајна средства</i>			
Колористички	2	0,59	0,74
Графички	2	0,74	0,69
Конструктивни	2	0,42	0,81
Импулсивни	2	0,19	0,91
Просторни	2	2,99	0,23
Декоративни	2	0,26	0,88
<i>Карактерне особине личности</i>			
Брз	2	0,11	0,95
спор	2	0,74	0,69
Педантан	2	2,66	0,27
Активан	2	0,06	0,1
Пасиван	2	0,1	0,95
Површан	2	2,90	0,24

У Табели 3 приказано је како школски успјех утиче на јављање ликовних типова. Претпоставка је да он нема утицај на јављање ликовних типова

те се они подједнако јављају код дјеце која су више успјешна у учењу али и код дјеце која то нису.

Табела 4

Узраст и ликовне констелације

Узраст и тип	df	χ^2	p
<i>Ликовни фактори</i>			
Визуелни	3	2,1	0,55
Имагинарни	3	0,95	0,81
Интелектуални	3	5,08	0,17
Експресивни	3	2,52	0,47
Сензитивни	3	3,38	0,34
Аналитички	3	10,76	0,01**
Синтетички	3	16,15	0,001**
Моторнотехнички	3	3,45	0,33
Неспретни	3	1,46	0,69
<i>Наклоност за поједина изражајна средства</i>			
Колористички	3	1,64	0,65
Графички	3	4,12	0,25
Конструктивни	3	5,65	0,13
Импулсивни	3	5,6	0,13
Просторни	3	25,51	0,00**
Декоративни	3	8,64	0,03*
<i>Карактерне особине личности</i>			
Брз	3	0,09	0,99
Спор	3	0,78	0,86
Педантан	3	5,23	0,16
Активан	3	1,15	0,76
Пасиван	3	2,72	0,44
Површан	3	7,91	0,05*

Напомена: ** Статистички значајна разлика на нивоу 0, 01; * Статистички значајна разлика на нивоу 0, 05.

Из Табеле 4 можемо видјети како се ликовне констелације на одређеном узрасту јављају у форми ликовних типова. Статистичком обрадом прикупљених података идентификовала сам неколико типова који су више изражени од осталих. Највише су заступљени аналитички и синтетички тип. Аналитички је у шестом разреду

заступљен код 20 ученика, у седмом 16, осмом 7 и деветом 11. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је утврђен $\chi^2 = 10,76$ уз степен сигурности $p = 0,01$. Логично је претпоставити да је узраст повезан са јављањем овог типа јер он захтијева одређене вјештине које су различито евидентне у

одређеним узрастима ученика. Синтетички тип је изражен у шестом разреду код 5 ученика, седмом 9, осмом 16 и деветом 14. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је утврђен $\chi^2 = 16,15$ уз степен сигурности $p = 0,001$. Подаци у Табели 4 показују да овај тип захтијева одређене способности које су повезане са школским узрастом у којем се јављају. Наклоности за поједина изражајна средства у Табели 4 можемо видјети да су највише изражене код просторног и декоративног типа. Просторни тип је евидентан у шестом разреду код 7 ученика, седмом 14, осмом 13 и деветом 23. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је утврђен $\chi^2 = 25,51$ значајан уз степен сигурности $p = 0,001$. На основу Табеле 4 можемо констатовати да је узраст нарочито везан уз јављање овог типа и да се полако повећава његов ниво у старијим разредима. Декоративни тип је евидентан у шестом разреду код 22

ученика, у седмом 11, осмом 13 и деветом 19. Обрадом података нађена је статистички значајна разлика на нивоу 0,05 јер је утврђен $\chi^2 = 8,64$ значајна уз степен сигурности $p = 0,03$. Можемо констатовати и да и овај тип има везе са узрастом ученика и да је код млађих ученика у већој мјери евидентан, а да тај број опада код старијих ученика. Занимљив је податак да се код деветих разреда декоративни тип поново јавља у значајној мјери. Кад у Табели 4 посматрамо карактерне особине личности и узраст, примјећујемо да је највише евидентан површан тип. У шестом разреду га можемо препознати код 5 ученика, у седмом код 11, осмом 13 и деветом 19. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,05 јер је утврђен $\chi^2 = 7,91$ значајан уз степен сигурности $p = 0,05$. На основу ових података закључујемо да узраст има везе са јављањем овог типа и да се тај број повећава како су ученици старији.

Табела 5

Дужина укључености у секције и/или ликовне клубове и ликовне констелације

Дужина укључености у/ или секције и тип	<i>df</i>	χ^2	<i>P</i>
<i>Ликовни фактори</i>			
Визуелни	1	0,13	0,72
Имагинарни	1	0,75	0,39
Интелектуални	1	4,13	0,04*
Експресивни	1	0,98	0,32
Сензитивни	1	0,39	0,53
Аналитички	1	8,80	0,003**
Синтетички	1	8,73	0,003**
Моторнотехнички	1	55,4	0,000**
Неспретни	1	1,14	0,29
<i>Наклоност за поједина изражајна средства</i>			
Колористички	1	0,22	0,64
Графички	1	0,11	0,74
Конструктивни	1	6,49	0,01**
Импулсивни	1	0,77	0,38
Просторни	1	0,24	0,62
Декоративни	1	0,11	0,74
<i>Карактерне особине личности</i>			
Брз	1	2,04	0,15
Спор	1	2,7	0,10
Педантан	1	1,48	0,23
Активан	1	7,65	0,006**
Пасиван	1	5,24	0,02
Површан	1	1,39	0,24

Напомена: ** Статистички значајна разлика на нивоу 0, 01; * Статистички значајна разлика на нивоу 0, 05.

Из Табеле 5 можемо видјети како ликовне констелације према дужини укључености у ликовне секције и клубове утичу на јављање ликовних типова. Статистичком обрадом прикупљених података идентификовали смо већу заступљеност неколико ти-

пова. Највише су заступљени интелектуални, аналитички, синтетички и моторнотехнички тип. Интелектуални тип је евидентан у дужем периоду код 14 ученика а у крајем код 17. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,05 јер

је утврђен $\chi^2 = 4,13$ значајан уз степен сигурности $p = 0,04$. Можемо констатовати да је дужина укључености допринијела да се овај тип развије и да је у краћем периоду он био више евидентан. Аналитички тип је у дужем периоду био евидентан код 18 ученика а у краћем код 36. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је утврђен $\chi^2 = 8,80$ значајан уз степен сигурности $p = 0,003$. На основу Табеле 5 логично је закључити да се овај тип у већој мјери јавља у краћем периоду укључености ученика у секције и клубове. Синтетички тип је евидентан у дужем периоду код 28 ученика а у краћем код 16. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је нађен $\chi^2 = 8,73$ значајан уз степен сигурности $p = 0,003$. Према томе, можемо рећи да јављању овог типа доприноси већа укљученост у секције и клубове. Моторнотехнички тип је евидентан у дужем периоду код 46 ученика а у краћем код 13. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је нађен $\chi^2 = 55,4$ значајан уз степен сигурности $p = 0,001$. Овај тип је нарочито изражен с обзиром на дужину укључености а на основу Табеле 5 можемо констатовати да дужи период значајно доприниси јављању овог типа. У погледу наклоности за поједина изражајан средства највише је евидентан конструктивни тип. У дужем периоду јавља се код 26 ученика а у краћем код 16. Обрадом података

утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је нађени $\chi^2 = 6,49$ значајан уз степен сигурности $p = 0,01$. Из Табеле 5 видимо да дужа укљученост у секције и клубове има везе са евидентношћу овог типа. Карактерне особине личности највише су заступљене у активном типу. У дужем периоду је овај тип евидентан је код 42 ученика а у краћем код 35 ученика. Обрадом података утврђена је статистички значајна разлика на нивоу 0,01 јер је нађени $\chi^2 = 7,65$ значајан уз степен сигурности $p = 0,006$. Можемо приметијети да на јављању овог типа доприноси дужи период укључености у секције и клубове.

Закључна дискусија

У периоду испитивања хипотезе обухватила сам неколико школа у различитим општинама: Приједор, Бањалука и Нови Град. Учествовала су дјеца од шестог до деветог разреда основне школе а укупно их је било стотину. Неколико фактора били су независне варијабле и служиле су као полазиште за постављење задатка и каснију анализу. Те варијабле су: мјесто становања, различити полови, школски успјех ученика, узраст и дужина укључености у ликовне секције и клубове. Почела сам са претпоставкама да постоје одређени типови који су већ откривени у методичкој пракси (Карлаварис, Хандукић) и постављала сам им разноврсне задатке како бих

констатовала одређен тип. Утврђено је да се ликовни типови јављају као и код Карлавариса а веома важан фактор за јављање индивидуалитета у настави је наставник и његова припремљеност да води наставни процес. Независне варијабле нису много утицале да се неки тип јавља израженије од осталих, осим у неколико случајева као код мјеста становања гдје је нешто израженији моторнотехнички. Код узраста забиљежена је повећана евидентност синтетичког, просторног па затим аналитичког и декоративног типа. Дужина укључености у секције и клубове показује да се уз ову варијаблу више јавља моторнотехнички, а затим и активан, синтетички и аналитички тип. Међутим, ово су тренутна стања ученика, а пошто су у питању индивидуалне карактеристике, претпостављамо да овакво стање не мора да се јави код другачије групе ученика у неким будућим истраживањима. Дакле, нажени показатељи вриједи за узорак испитаника у овом истраживању и било би их потребно проверити на већем узорку и лонгитудиналним приступом. Ликовни типови су препознатљиви, дјеца се разликују у афинитетима, креативности, способностима и могу да постигну веома висок успјех ако им се настава прилагоди. Радови могу бити различити у једној групи констелација а све у намјери да се дијете креативно и самостално искаже. Важно је установити њихово јављање, и који све услови утичу да се одређен тип јави.

Ликовни типови и утицај констелација на њихово јављање може бити један од предмета изучавања савремене методике. Како је важно да сваки ученик појединачно напредује у складу са својим способностима, ова тема доприноси теорији да је сваки ученик индивидуа за себе и да на различите начине усваја, разумије и користи знања која стиче у школи. Настава се у савременим школама прилагођавана за већину просјечних ученика у методици ликовне културе, али мора се обратити пажња и на оне који се истичу или на другачији, и себи својствен начин долазе до рјешења постављеног задатка. Ликовни типови, како их је поставио Карлаварис, доказују да се сваки ученик може прилагодити теми и ријешити је креативно ако се та тема њему објасни и прилагоди персоналним способностима. Због тога ја важна тема којом сам се бавила како бих скренула пажњу на комплексност ликовног процеса ради његовог усвајања и праћења тренутних потреба и могућности ученика. Наставници морају научити препознавати ликовне типове и начине њиховог испољавања. Сваки тип се неће јавити у тачној мјери код ученика – некад ће бити више а некад мање евидентан. Могуће је да се јави заједно са неким другим типом. На основу сазнања о њима, наставник прилагођава ликовни задатак у виду ликовне технике, карактерне особине личности, склоности за поједина средства, како би га мотивисао и инспирисао да у складу са својим

способностима ријешити ликовни рад. У свему овоме важно је упознавање могућности, важан је развој маште и помјерање граница знања и способности ученика. Ликовни програм се мора усваршавати и развијати у складу са савременим потребама и достигнућама модерног друштва.

Литература

- Вујаклија, М. (2003). *Лексикон страних ријечи и израза* (6 допуњено и редиговано издање). Београд: Просвета.
- Дечији цртеж. Преузето 10.1.2013. са сајта http://paspasojevic.blogspot.com/2010/11/blog-post_14.html/
- Индивидуалне разлике између ученика. Преузето 15.1. 2013. са сајта http://paspasojevic.blogspot.com/2010/11/blog-post_3820.html/
- Кркљуш, С. (1986). *Образовна технологија и савремена настава*. Нови Сад: Новинско- издавачко радна организација «Мисао».
- Карлаварис, Б. (1968). *Методика ликовног васпитања*. Београд : Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије.
- Карлаварис, Б. (1963). *Ликовно васпитање*. Београд: Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије.
- Korać, N. (1992). *Vizuelni mediji i saznajni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Кокс, М. (2000). *Дечији цртежи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Крстић, Д. (1996). *Учење и развој педагошка психологија*. Београд: ИШП "Савремена администрација", д.д
- Ликовни типови дече. Преузето 22.12.2012. са сајта http://paspasojevic.blogspot.com/2011/02/blog-post_2428.html/
- Митровић, Д., (1969). *Савремени проблеми естетског васпитања*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Мандић, П. (1972). *Иновације у настави и њихов педагошки смисао*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника.
- Митровић, Д. (1969). *Савремени проблеми естетског васпитања*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Милинковић, З. (2003). *Приручник за наставу ликовне културе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Nova Larousse enciklopedija u tri toma, 3 knjiga.
- Panić, V. (1997). *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Панић, В. (1998). *Речник психологије уметничког стваралаштва*. Београд: Завод за уџбеника и наставна средства.

- Психолошке и ликовне карактеристике цртежа дјеце млађег школског узраста. Преузето 2.12. 2013. са сајта http://pspasojevic.blogspot.com/2011/02/blog-post_4802.html/
- Пољак, В., (1969). *Цртање у настави*. Загреб: Педагошко-књижевни збор.
- Принцип индивидуализације и социјализације. Преузето 11.1.2013. са сајта <http://sr.wikipedia.org/wiki/>
- Родић, Р., (2001). *Изабрани радови*. Нови Сад, Вршац: Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, Виша школа за образовање васпитача, Вршац.
- Смиљанић, В. и Толичич, И. (1992). *Дечија психологија*. Београд: Завод за уџбеника и наставна средства.
- Stojaković, P. (2006). *Psihologija za nastanike*. Banja Luka: Prelom-Banja Luka.
- Трнавац, Н. и Ђорђевић, Ј. (2007). *Педагогија*. Београд: Научна књига комерц.
- Умјетност. Преузето 4.5.2013. са сајта Umetnost, [http:// sr.wikipedia.org/sr-el/1.3.2011](http://sr.wikipedia.org/sr-el/1.3.2011)
- Handukić, I. (2008). *Metodika i kultura likovnog odgoja*. Sarajevo: Publishing.